

Dvě nedokončená šlechtická sídla z 13. století na jižní Moravě

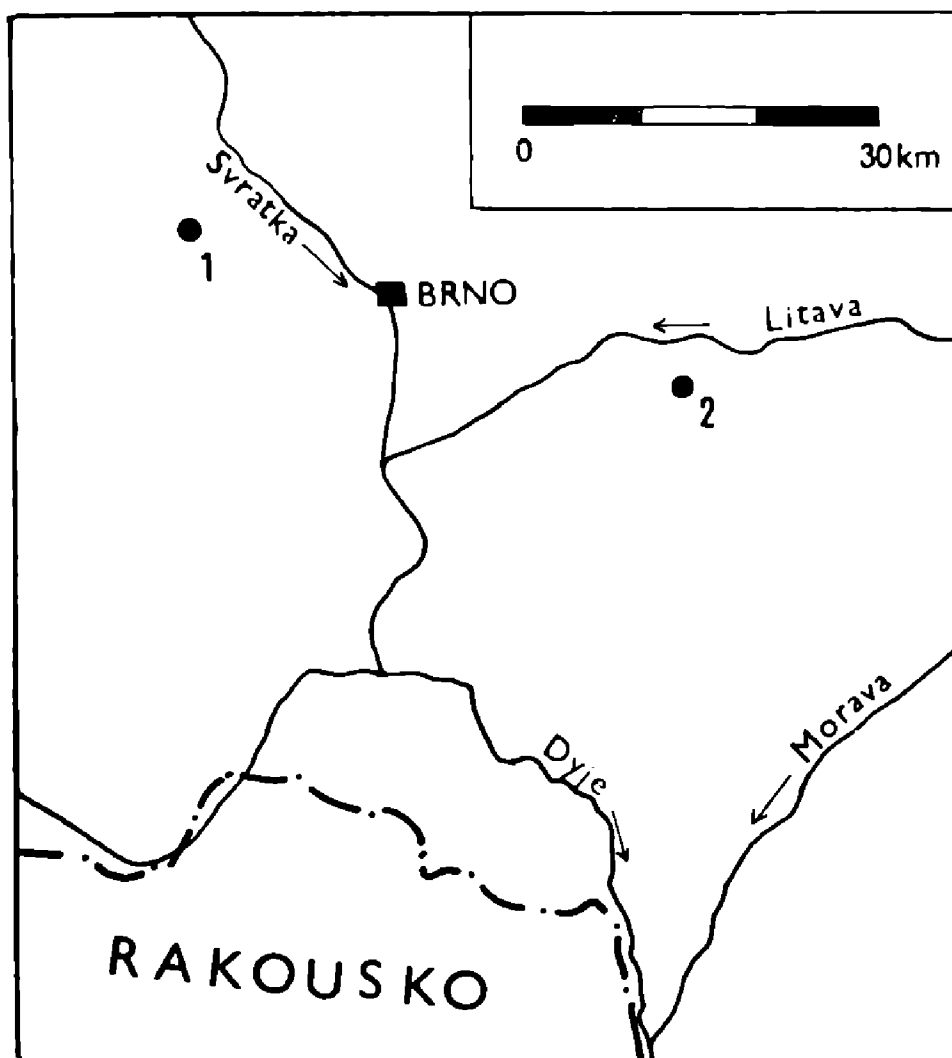
JOSEF UNGER

Při terénním průzkumu se někdy setkáváme s lokalitami, u nichž je zřejmé, že se jedná o útvar opevněný lidskou rukou, někdy dokonce rozsah i zachování se zdají nasvědčovat středověkému stáří, ale neexistují odtud žádné archeologické nálezy, které by toto datování potvrdily. Možnost interpretace těchto lokalit je problematická a rozmanitá. Mohlo se jednat o krátkodobé vojenské zařízení, útočiště vybudované ke krátkodobému pobytu, ale také o středověké šlechtické sídlo, které bylo sice založeno a začalo být budováno, ale důvody vedoucí k jeho založení pominuly dříve, než bylo trvale osídleno. Problematikou těchto sídel se v nedávné době zabýval W. Meyer, který stanovil kritéria pro poznání nedokončených hradních lokalit: 1. Absence sídlištních vrstev, jakož i ojedinělý výskyt drobných nálezů a zvířecích kostí. 2. Nedokončené příkopy. 3. Konstrukce základů bez stop po výstavbě dalších zdí (Meyer 1989).

Zdá se, že jedním z těchto nedokončených šlechtických sídel je „Hradisko“ u Říčan (okr. Brno-venkov). Jedná se o lokalitu známou z literatury. Zmínka o ní je ve Vlastivědě moravské, okres Ivančice (1904, 322). Roku 1923 byla stručně popsána a ztotožněna s tvrzí, která se v písemných pramenech uvádí od 14. stol. (Pokorný 1923, 49—51). Pro Památkový ústav v Brně popsal tuto lokalitu znalec moravských tvrzí A. Kolek roku 1955 (Památkový ústav Brno čj. 43/55). Dále je lokalita popsána v disertaci z Filozofické fakulty UJEP Brno z r. 1968 (Unger 1968, 317) a v knize o moravských hrádcích a tvrzích (Nekuda—Unger 1984, 264). Podklad pro další výzkumné práce představuje zaměření, kterého se ujal roku 1985 ing. J. Culek s posluchači VUT — FAST v Brně.

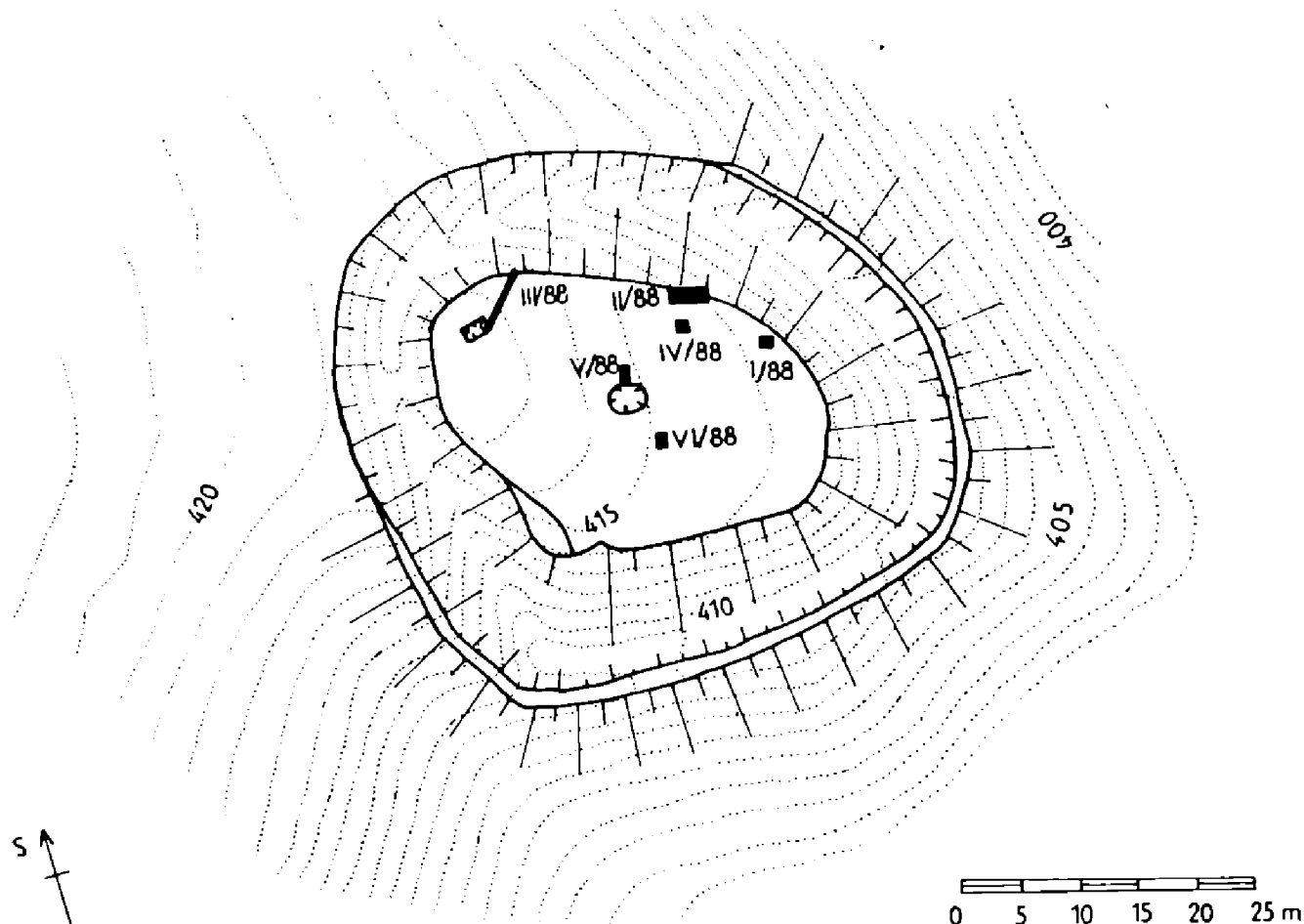
Lokalita „Hradisko“ se nachází v lese 1,7 km severozápadně od říčanského kostela na ostrožně nad potokem. Opevněný areál má oválný půdorys o rozměrech 36×24 m a je celý obklopen příkopem širokým 8—12 m a hlubokým 2—4 m. Na všech stranách, krom přístupné severozápadní, je na vnější straně příkopu val. Opevněný areál je nejvyšší v severozápadní části a směrem k jihovýchodu klesá až o 4 m. U severozápadního okraje a přibližně uprostřed jsou kopané jámy patrně po amatérském výzkumu (obr. 2). Již při povrchové rekognoskaci roku 1985 byly zde nalezeny tři zlomky ze stěny nebo stěn nádob vyrobených z tuhového materiálu a pět zlomků z nádob zhotovených z materiálu s větší příměsí hrubší slídy. Dne 19. listopadu 1988 bylo na lokalitě položeno šest kopaných sond o celkové ploše 9,2 m², jimiž se podařilo zjistit, že pod vrstvou lesní prsti o mocnosti 0,1 až 0,2 m je navětralé horninové podloží. Jen v sondě V/88 mělo podloží poněkud jiný charakter. V sondách I/88, II/88 a IV/88 se v lesní prsti mocné 0,1 až 0,2 m našlo asi 50 vesměs drobných zlomků keramiky (jen 4 z okrajů nádob), asi 15 zlomků mazanice, několik uhlíků, 4 hřebíky nebo jejich části, 4 zlomky zvířecích kostí a štěpina bomby nebo granátu.

Z hlediska materiálu lze keramiku rozdělit do čtyř skupin. Jednak je to keramika vyrobená z tuhového materiálu. Tvarově se jedná pravděpodobně

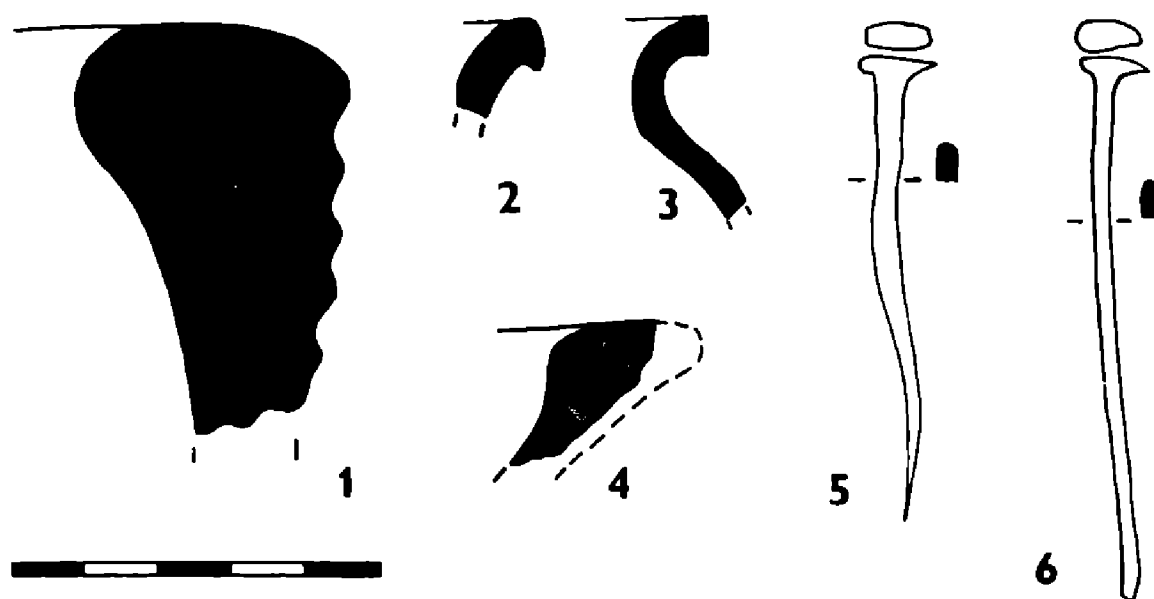
Obr. 1. Situace lokalit. 1 — Říčany (okr. Brno-venkov), 2 — Mouřínov (okr. Vyškov).

o zlomek mísy (obr. 3: 4), zásobnice (obr. 3: 1) a zlomky dalších nádob o síle stěny 7–11 mm. Druhou skupinu představují nádoby vyrobené z materiálu s příměsí slídy. Jsou to zlomky hrnků s průměrem okraje asi 9 (obr. 3: 3) a 18 cm (obr. 3: 2). Jeden zlomek ze dna nese stopy po podsýpce. Třetí skupinu tvoří zlomky keramiky vyrobené z materiálu, který má jak příměs slídy, tak i tuhy. Mezi touto keramikou se objevilo dno se stopami podsýpky. V poslední skupině jsou zlomky nádob bez příměsi tuhy i slídy zdobené na vnější straně vodorovnými žlábkami. Nalezené hrudky mazanice mají zpravidla jednu ohlazenou plošku, ale nejsou na nich otisky kulatiny. Dva z hřebíků mají křídlovou hlavici (obr. 3: 5–6). Přes zjišťovací charakter výzkumu jsou poznatky zajímavé. Především jsou zde doloženy jen nevýrazné stopy po osídlení, které se soustřeďují u severovýchodního okraje opevněného areálu. Nalezená mazanice pochází spíše z výmazu pece než ze stěn obydlí. Keramika, mezi níž se nacházejí i zlomky nezásobnicových tvarů s příměsí tuhy, se hlásí ještě do první poloviny nebo do počátků druhé poloviny 13. stol. (Unger 1984; Procházka 1991). Další keramické zlomky se slídou by bylo možno dobře datovat do druhé poloviny 13. stol. Zajímavá je keramika s kombinací tuhy i slídy hrubšího provedení. Taková keramika se vzácně nachází i na dalších jihomoravských lokalitách z první poloviny 13. stol. (Měřinský–Unger 1987, 56 — inv. č. A6235, 26 — inv. č. A 2415). Zásobnice (obr. 3: 1) patří k typu IIC, který je doložen v Rýmařově v objektu z druhé poloviny 13. stol. (Goš–Karel, 1979; Goš–Karel–Novák 1974). Vzhledem k geografické vzdálenosti můžeme

Obr. 2. Říčany (okr. Brno-venkov), „Hradisko“. Vrstevnicový plán s vyznačením sond.

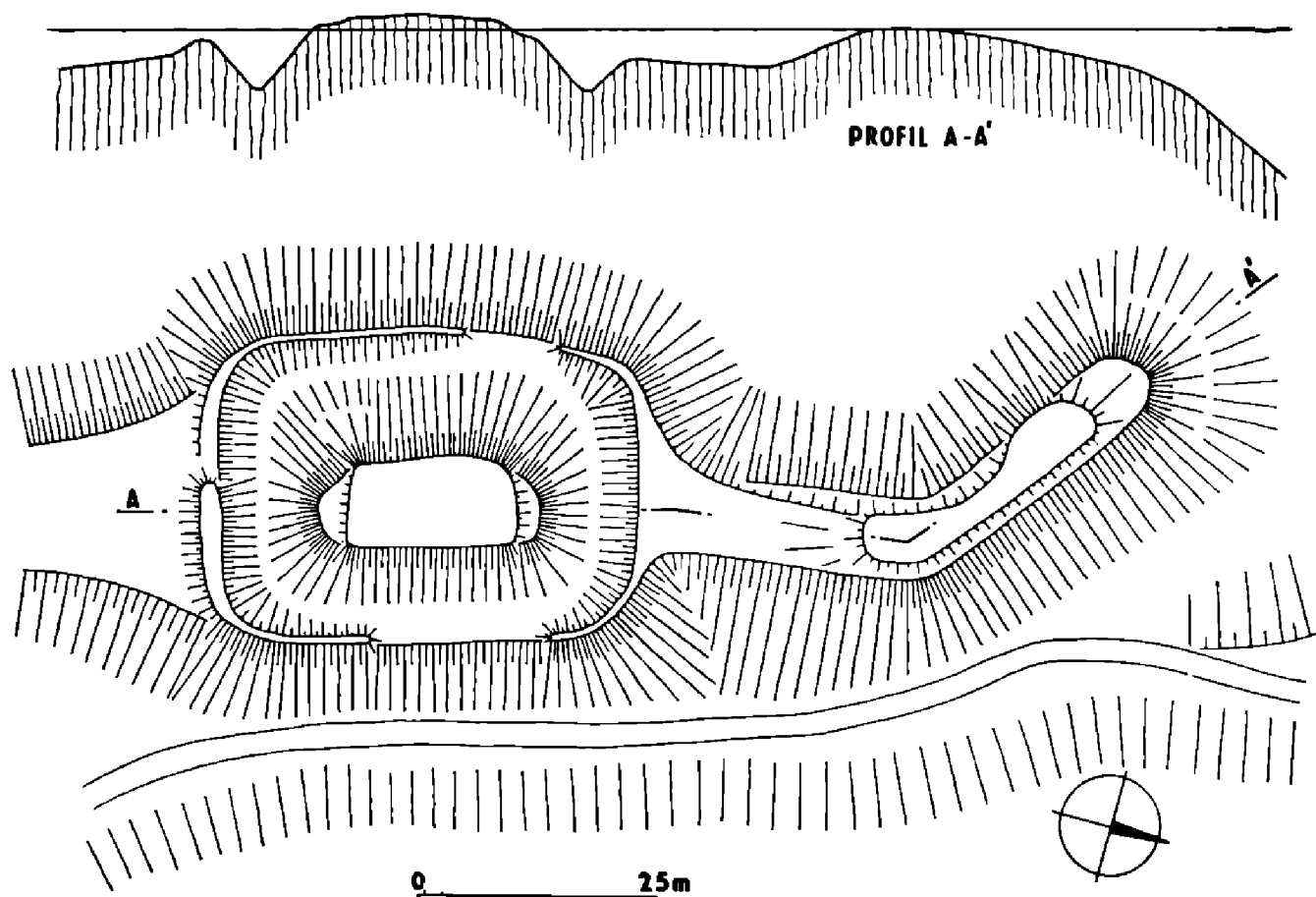
tuto analogii považovat pouze za orientační. Takřka shodný zásobnicový okraj pochází z Černé Hory — U zeleného kříže (okr. Blansko), kde se našel na sídlišti datovaném do druhé třetiny až počátku poslední čtvrtiny 13. stol. (Procházka—Štrof 1983, obr. 4: III—2; Procházka 1984, obr. 1:17). Podobné zásobnicové okraje jsou známy z brněnských nálezů 13. stol. (Procházka 1991, 237). Z předeslaných důvodů se zdá, že lokalita byla jen krátce osídlena, a to v době kolem poloviny 13. stol. Porovnejme nyní svědectví archeologických nálezů s prameny písemnými. Mezi léty 1237 a 1250 se podle Říčan psalo

Obr. 3. Říčany (okr. Brno-venkov), „Hradisko“. Nálezy ze sond.

několik šlechticů. Roku 1237 to byli bratři Karel, Beneš a Ludslav (CDB III, č. 165, str. 207) zapsaní jako svědkové na listině, kterou vydal král Václav I. v Brně pro kostel sv. Petra. Roku 1245 se připomíná Karel z Říčán jako svědek na listině vydané v Praze, v níž Václav I. daruje klášteru v Oslavanech ves Potěch (CDB IV, č. 71, str. 160). Poslední zprávu máme o Ludslavovi, který dne 3. února 1250 byl v Brně mezi svědky na listině vydané markrabím Přemyslem Otakarem II. (CDB IV, č. 179, str. 330). Potom písemné prameny o této rodině mlčí. V případě, že by rodina říčanské šlechty žila na lokalitě v 30. a 40. letech 13. stol., očekávali bychom zde výraznou kulturní vrstvu s převahou keramiky ještě pozdně hradištního rázu. Vzhledem k nevýrazným stopám osídlení i datování až do doby kolem poloviny 13. stol. domnívám se, že zde máme co do činění s nedokončeným opevněným sídlem, které říčanská šlechta začala stavět kolem poloviny 13. stol., ale které nedokončila. Příčinou mohlo být vymření rodiny stejně jako ztráta majetku. Sídlo říčanské šlechty v první polovině 13. stol. bylo patrně přímo ve vsi a mělo podobu dvora pravděpodobně jen lehčeji opevněného. Říčanská šlechta, která se v zemských deskách poměrně často zapisuje od roku 1349 a která sídlila na tvrzi ve vsi, již s původní rodinou měla sotva co společného (ZDB I, 26, 27, 89, 90; V, 271, 415; VI, 438, 457; VIII, 202, 203; XV, 91, 190; XVI, 43, 95; XXVI, 64, 65, 269; XXVIII, 36, 116; XXX, 28, 224; XXXIV, 12).

Jiná, z tohoto hlediska zajímavá lokalita zvaná „Hradisko“, se nachází mezi Mouřínovem (okr. Vyškov) a Ždánicemi (okr. Hodonín), ale již v katastru Mouřínova. Je situována v listnatém lese na ostrožně nad potokem uváděným v mapě jako Bažantnice, ale nazývaným občany Ždánic jako Bezednice. Jádrem lokality je obdélníkovitá plošina o rozměrech asi 20×9 m, která vystupuje asi 4 m z příkopu (obr. 4). Celé jádro je obklopeno příkopem, na

Obr. 4. Mouřínov (okr. Vyškov), „Hradisko“. Situační náčrt podle M. Plačka.

Obr. 5. Mouřínov (okr. Vyškov), „Hradisko“. Nahoře: Pohled na jádro od severozápadu. Dole: Vnější val, příkop a jádro od severu. Foto: J. Unger.

jehož vnější straně býval buď nedokončený nebo jen částečně dochovaný val (obr. 5). Na severozápadní straně se připojuje předhradí. Při zkusmých vrypech na temeni i v příkopu nebyly učiněny žádné nálezy svědčící o osídlení. Lokalitu stručně popsal J. Vrbas před téměř stoletím spolu s pověstmi, které se k ní vztahují. Již tehdy si všimnul, že zde nejsou žádné nálezy (Vrbas 1898, 26). Tentýž autor zaznamenal také lidové podání, podle něhož „... ještě nedávno viděti tam bylo zdi a povídá se také, že byly na Hradisku nalezeny klíče, zámky a podobné věci, než každý nález končí nějak báječně...” (Vrbas 1898, 26). Z tohoto hlediska není jistá ani provenience některých nálezů uložených v ždánickém muzeu. Pravděpodobně i zde se jedná o nedokončené šlechtické sídlo patřící zřejmě ke vsi Lhota stávající v údolí Bezednice. Uvádějí ji písemné prameny až ve 14. a 15. stol. a od roku 1490 již jako pustou (Nekuda 1961, 61). Její lokalizace je určena propadlými lochy (Vrbas 1898, 27).

Nedokončených šlechtických sídel bude na Moravě jistě mnohem více, ale k jejich rozpoznání je třeba podrobného průzkumu. Musíme také rozlišovat stupeň nedokončenosti, protože známe i lokality evidentně nedokončené, ale přesto již intenzívně osídlené. Patří k nim hrad na „Čepičce“ nad Předklášteřím u Tišnova soustavně archeologicky prozkoumaný. Byl budován mezi léty 1428 až 1437 a opuštěn před polovinou 15. stol. (Belcredi 1990, 99–120). Je zřejmé, že bez důkladného průzkumu a alespoň zjišťovacího archeologického výzkumu je těžko přiřadit některou lokalitu k nedokončeným šlechtickým sídlům. Příkladem může být malá opevněná lokalita u Drnholce, která byla považována za středověké opevněné sídlo (Nekuda—Unger 1981, 116). Ani opakovaný povrchový průzkum zde neobjevil žádné archeologické nálezy. Teprve zjišťovací výzkum, který zde roku 1991 provedlo Regionální muzeum v Mikulově, zde doložil překvapivě mladohradištní stáří lokality. Nezbyvá tedy než při zařazování terénních reliktních postupovat velmi obezřetně s ohledem na terénní situaci, na sídlištní poměry v okolí a také na svědectví písemných pramenů.

Literatura

- BELCREDI, L., 1990: Čepička — opevnění nad klášterem Porta Coeli v Tišnově-Předklášteří, Čas. Mor. muz. — vědy společenské LXXV, 99–120.
- GOŠ, V.—KAREL, J., 1979: Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy, AR XXXI, 163–175.
- GOŠ, V.—KAREL, J.—NOVÁK, J., 1974: Zaniklé středověké sídliště v Rýmařově, Čas. Slezského muzea, B, XXIII, 40–119.
- MĚŘÍNSKÝ, Z.—UNGER, J., 1987: Zaniklá ves Koválov u Žabčic (archeologické nálezy), Mikulov.
- MEYER, W., 1989: Nicht gebaute und unvollendete Burganlagen im Mittelalter, Nachrichten des Schweizerischen Burgenvereins 62, 26–31.
- NEKUDA, V., 1961: Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu, Brno.
- NEKUDA, V.—UNGER, J., 1981: Hrádky a tvrze na Moravě, Brno.
- POKORNÝ, V. J., 1923: Říčany na Moravě. Kapitoly z jejich dějin, Brno.
- PROCHÁZKA, R., 1984: Pozdně hradištní keramika v některých moravských reglonech, AR XXXVI, 430–440.
- PROCHÁZKA, R., 1991: Brünner Keramik des 13. und der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts und die Frage ihrer auswärtigen Beziehungen, XX. Mikulovské sympozium 1990, Brno, 233–245.
- PROCHÁZKA, R.—ŠTROF, A., 1983: Příspěvek k osídlení Bořitova a Černé Hory na Blanensku, VVM XXXV, 46–57.
- UNGER, J., 1968: Moravská drobná středověká opevnění v období vrcholného feudalismu, Disertace na FF UJEP, Brno.
- UNGER, J., 1984: Základní horizonty keramiky 12.–15. století na soutoku Jihlavy a Svratky, okr. Břeclav, AR XXXVI, 288–296.

Zusammenfassung

Zwei unbeendete Adelssitze in Südmähren

In Südmähren wurden zwei Anlagen festgestellt, die auf unbeendete Adelsitze (Bild 1) zeigen. Auf dem Hausberg bei Říčany (Bild 2), wurden kaum sichtbare Besiedlungsspuren aus der Zeit um die Hälfte des 13. Jahrhunderts (Bild 3) festgestellt. Wahrscheinlich handelt es sich um einen unbeendeten befestigten Sitz. Diesen Sitz begann die adelige Familie aus Říčany etwa in der Hälfte des 13. Jahrhunderts zu bauen (in der schriftlichen Quellen zwischen den Jahren 1237 bis 1250 ist diese Familie erwähnt). Dieser Sitz wurde aber nicht beendet. Die Ursache konnte das Aussterben der Familie ebenso wie der Eigentumsverlust sein.

Der zweite Hausberg befindet sich zwischen Mouřínov und Ždánice (Bilder 4, 5). Bei der Versuchsgrabung oben auf dem Hausberg und im Graben waren keine Besiedlungsfunde.

Es handelt sich sehr Wahrscheinlich um einen unbeendeten Adelsitz, der zum Dorf Lhota gehörte, das in den schriftlichen Quellen aus dem 14. und 15. Jahrhundert bekannt ist, Heute ist es schon eine Wüstung.

In Mähren gibt es sicher mehrere unbeendete Adelssitze. Zum ihrer Erkundung ist eine Landesaufnahme unbedingt. Wir müssen aber unterscheiden Unbeendungsstufen, von solchen Anlagen, die zwar unbeendet sind, aber trotzdem waren sie besiedelt. Es bleibt uns also nichts übrig als bei der Einreihung der Terrainrelikte mit rosser Vorsicht beurteilen und auf die Siedlungssituation und auf die schriftlichen Quellen zu achten.

Abbildungen:

1. Situation der Anlagen: 1 — Říčany, Bez. Brno-Land, 2 — Mouřínov, Bez. Vyškov.
2. Říčany, sog. „Burgwall“. Situationsplan und Sonden.
3. Říčany, sog. „Burgwall“. Funde aus den Sonden.
4. Mouřínov, sog. „Burgwall“. Situationsskitze nach M. Plaček.
5. Mouřínov, sog. „Burgwall“. Oben: Ansicht auf den Burgwallskern vom NW. Unten: Aussenwall, Graben und Kern vom N. Photo J. Unger.

